7. Fischer M. Nationale Images als Gegenstand Vergleichender Literaturgeschichte // Fischer M. –Bonn : Bouvier, 1981.

8. Kowalczyk A.S. Jerzy Giedroyc –Mieczyslaw Grydzewski: dwa styla bycia emigrantem // Pisarz na emigracii- Mitologie, style, strategie, przetrwania / Pod red. Gosk H., Kowalczyk A.S. – Warczawa Elipsa, 2005.

9. Misztal K. O autentycznosci – Witold Gombrowicz, Ernesto Sabato // Pisarz na emigracii- Mitologie, style, strategie, przetrwania.

10. Pytasz M. Wygnanie, emigracja, diaspora. Poeta w poszukiwaniu czytelnika. – Katowice: Wyd. Uniwersytetu Slaskiego, 1998.

11. Wiegand E. Emigracyjne teorie „malych ojczyzn“ // Pisarz na emigracii. Mitologie, style, strategie, przetrwania.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Сиваченко Галина Миколаївна – доктор філологічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу компаративістики Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України.

Наукові інтереси: проблеми компаративістики, славістики, емігрантська творчість В. Винниченка.

СИМБІОЗ КРАСИ Й СИЛИ В ОДНОЙМЕННОМУ ТВОРІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Олександра ЦЕПА (Кіровоград)

У статті висвітлено особливості внутрішнього світу персонажів твору. Обґрунтовано специфіку авторських уявлень про красу й силу. Окреслено основні координати художньо презентованої картини морально-етичних цінностей.

Ключові слова: внутрішній світ, характер, психічний стан, авторські уявлення, краса й сила.

Particularities of the internal world of the personages of the work are shown in the article. Motivated specifics of the author's beliefs about beauty and power are proved. The main coordinates of artistic presented picture of morally-ethical valuables are outlined.

Key words: internal world, nature, psychic condition, author's presentations, beauty and power.

Початок літературної діяльності, безумовно, визначальний для кожної творчої особистості. У випадку з Володимиром Винниченком варто говорити ще й про певну доленосність подібного моменту. Оповідання “Сила і краса” (“Краса і сила” в пізніших редакціях!) на сторінках “Киевской старины” 1902 року та опублікована наступного перша книжка “Повісти й оповідання” були не лише сенсацією для української прози, але й гідною візитівкою молодого митця, котрий заявив про власне неординарне бачення світу й себе в ньому. Упевнені: чергове звернення до витоків творчості Винниченка виправдане прагненням по-новому осягнути й розкодувати вже означені та ще не виявлені глибини й підтексти авторського художнього життєпростору.

Теоретики психології стверджують, що “людина за сутністю свого єства перебуває у безлічі зв’язків з довколишнім світом. Вона сприймає його

впливи, певною мірою протистоїть йому, у свою чергу також впливає на нього, спричиняючи ті чи інші зміни в окремих його складових" [14, с. 336]. Характер таких взаємовпливів визначається світоглядом особистості, її вподобаннями й потребами. Інтенсивність, якість пізнання, пристосування й перетворення матеріальних і трансцендентних компонентів та явищ навколишнього, закономірно, залежить від продуктивності таких психічних процесів, як відчуття, сприйняття, уява, пам'ять, мислення.

Очевидно, особливі психофізіологічні задатки В. Винниченка давали змогу швидко й адекватно реагувати на різного роду суспільні та особистісні проблеми і на цій основі витворювати неповторний художній світ. "Манера його розповіді дуже своєрідна, без симпатій і антипатій автора, який володіє талантом строгого спостерігача і оповідача. Вміння подати оточення і події через сприймання героїв поставило В. Винниченка в один ряд із тими письменниками, про яких І. Франко писав: "За своїми героями вони щезають зовсім, а, властиво, переносять себе в їх душі, змушують нас бачити світ і людей їх очима" [8, с. 132].

Ефективно осягнути щойноакцентовану специфіку авторського почерку можна, належно враховуючи надбання дослідників психології творчості, зокрема Б. Грифцова [4], А. Іліаді [10], Р. Піхманця [17] тощо, котрі наполягають на особливих природних задатках митців (інтенсивності сприйняття, унікальності нервової організації, образній пам'яті, асоціативності мислення), на їхній цілковитій залежності як від свого творчого кредо, так і від естетичних законів створюваного світу. Важливо пам'ятати, що під час реалізації конкретних завдань письменник, зазвичай, "уживається" в образи власних відчуттів, сприймань та уявлень, автоматично відкидаючи все зайве й домислюючи необхідне.

Спостережена літературознавцями схильність В. Винниченка власні душевні стани переносити в психіку зображених героїв, створюючи тим самим "складну взаємодію авторського голосу з голосами персонажів" [16, с. 126], стала основоположною в нашій інтерпретації тексту "Краси і сили". Зокрема, у межах цієї статті за допомогою літературознавчого та психологічного інструментаріїв намагатимемося висвітлити особливості внутрішнього світу головних персонажів оповідання і на цій основі не лише обґрунтувати авторські уявлення про красу й силу, але й окреслити основні координати художньо презентованої картини морально-етичних цінностей.

У такому дослідженні ми спиратимемося на надбання винниченкознавців, зокрема М. Слабошпицького [19], О. Гнідан, Л. Дем'янівської [3], Л. Йолкіної [11], В. Панченка [15], [16], Н. Михальчук [13], О. Брайка [1], О. Ковальчука [12] тощо, стосовно ранньої прози митця загалом та аналізованого твору зокрема. Предметом нашої уваги будуть і досягнення психологічної науки про "емоційні" ("настрої, афекти, тривога та ін."), "вольові" ("рішучість, розгубленість тощо"), "пізнавальні" ("зосередженість, замисленість") [18, с. 376] стани особистості й специфіку

характеру, структура рис якого "виявляється в тому, як людина ставиться до: "інших людей", "до справ", "до речей", "до себе" [18, с. 111].

Отож, авторські неореалістичні уявлення про красу й силу сконцентровані в мікросвіті персонажів "любовного трикутника" – Мотрі Чумарченко, Ілька Чубатого та Андрія Голуба. Аби належно пояснити внутрішнє сум'яття та амбівалентність відчуттів і прагнень героїні (своєрідне духовне осердя різноспрямованих векторів презентованої системи моральних цінностей!), насамперед необхідно поглянути ближче на її коханців.

Проаналізовані нами прийоми образотворення – портрет, самоаналіз і характеристика іншими, вчинки тощо – свідчать про увагу автора як до зовнішніх, так і до внутрішніх параметрів краси й сили Ілька та Андрія. Характерно, що у відповідних дефініціях тлумачного словника теж акцентується на органічній єдності фізичної та духовної іпостасей особистості: краса – це "властивість того, що гарне у фізичному і моральному відношенні" [9, с. 198], а сила – "здатність живих істот напруженням м'язів виконувати фізичні рухи, дії; фізична енергія людини..."; "здатність людини до духовної діяльності, до вияву розумових або душевних властивостей (волі, характеру та ін.) [9, с.430].

Вродливому й фізично сильному ("...гарному і здоровому" [2, с. 9][1]) Ільку протиставляється непривабливий, "середнього зросту парубок" Андрій, що "...знявши картуза, витирав червоненькою хусткою білий-білий, високий лоб, обведений сизою смугою від картуза, веснянкувате, з широкими вилицями лице з червоними плямами там, де у інших буває смага; протирав від пороху маленькі, сіренькі, з білими віями очі, які бувають у молодих білих поросят; протирав руді, короткі, кудлаті вуса..." (11). Однак основна увага автора прикута до внутрішнього світу героїв – наявності/відсутності душевної краси й сили. Така специфіка зображення переконує в тому, що митець, за словами М. Жулинського, "володів даром органічного підпорядкування художньої структури твору ефективному емоційному "самовираженню" характерів, які в процесі сюжетного дійства розкривають глибинні психоемоційні – на рівні інтуїтивного, підсвідомого – імпульси-реакції на свої вчинки та вчинки інших" [7, с. 254].

Ступінь внутрішньої сили й краси обох чоловіків простежується як у їхньому ставленні один до одного та до інших (наприклад, Мотрі, "багачів", "дядьків" Сонгорода тощо), так і у сфері "діяльності" (злодійстві).

На початку твору Мотря, порівнюючи Андрія з Ільком, заявляє про слабкодухість останнього: "Ти й руки не смітимеш піднять на його. Він тільки подивиться на тебе, то ти й присядеш" (9). Щоправда, згодом хлопець все-таки долає силу товаришевого впливу, рішуче наважившись припинити його жорстоку розправу над голубом.

[1] Примітка. Далі, посилаючись на це видання,, у круглих дужках зазначаємо тільки сторінку.

У ставленні до самої Мотрі Чубатий виявляє як душевну красу (лагідність і ніжність почуття), так і внутрішню ницість – невпевненість у своєму коханні, нездатність захистити жінку від агресії товариша, байдужість до її долі: “Та про мене! – здвигнув Ілько плечима, нахиляючи голову набік і махнувши рукою. – Вб’єш, сам одвічать будеш.” (12). Варто додати, що суперечливим є і сприйняття хлопцем зовнішності Мотрі. Скажімо, спочатку він не може відвести погляд від “краси, що не б’є в вічі, що на перший погляд ледве примітна, а тільки в неї вдивившися, можна впиться й очима, й серцем, всею істотою” (7). Однак перспектива одруження, асоціюючись із обмеженням особистої свободи, кардинально змінює відчуття Ілька: “...він почув, як чогось очі її зробились не такими вже гарними, як груди, коса, стан, губи, ніс стали зразу такими знайомими, самими звичайними, як весь вплив краси її кудись зник і замість його стала якась ніяковість і навіть нудьга” (10). У такому переосмисленні звичних уявлень про красу та зумовлені нею “безкорисливу любов, почуття радості й відчуття свободи” [14, с. 547] виразно простежується той “бунт” молодого Винниченка, котрий, за словами В. Панченка, “не руйнував традицію, а лише злегка модернізував її” [15, с. 41].

Аналогічна суперечність у ставленні до Мотрі властива й Андрієві. Його миттєві вияви жалю й співчуття до жінки (“...се все було так несподівано, так дивно, так невимовно-чудно, пронизало його таким гострим болем жалощів, що спершу він нічого не міг вимовить, тільки якось, піднявши брови, зблідши, ніяково скрививши губи в усмішку, силкувався піднять її голову, одтулить од лиця її руки, заспокоїть, потішить” (16)) співіснують із нелюдською жорстокістю: “Як дикий звір накинувся він на неї і почав топтать її ногами, бить передками черевиків у боки, в спину, в живіт, шарпаючи за коси, з піною на губах, з якимсь хриплим ревом...” (12). Свідченням внутрішньої слабкості Андрія є як його агресивна реакція на кокетування й гордість дівчини, так і його “обеззброєння” від її безпорадності: він “похолов, завмер”, побачивши “... тяжке ридання Мотрі – тої Мотрі, що тільки злісно-весело сміялась раз у раз на всі його бійки та гордо всміхалась на всі його скажені речі...” (16).

Немає однозначності в характеристиці героїв, що випливає зі сфери їхньої так званої “роботи”. Підтвердженням сили духу Андрія є його стратегічні й дипломатичні задатки (рішучість і ретельність у задумах та керуванні злодійськими операціями), уміння впевнено маніпулювати людьми, нахил до авторитарності (“соціально-психологічна характеристика особистості, що відображає її прагнення максимально підпорядкувати собі партнерів” [6, с. 8.]). Випадок з “надзирателем” Нікодимом переконує у злопам’ятності й підступності Голуба. Цікаво, що Андрій у злодійстві власні амбіції “живить” холодним розрахунком, умілими інтригами, тоді як у стосунках із жінкою – виявами фізичної сили. “Сатана”, “хитра тварюка”, “потаєний, чорт” – такі й подібні лексеми передають Мотрине гірке

усвідомлення внутрішньої суті Голуба. Ілько ж постає байдужим і покірним виконавцем шахрайських задумів Андрія, хоча й наважується і відмовляти йому (“Хіба ж я коли одказував? Чи підпалить жида – палив; чи розбить кого – бив. А се, приставляться... Не можу!” (13), і навіть проігнорувати попередню домовленість. Пасивність у підготовці злодійських справ Чубатий, очевидно, сповна компенсує фізичним вивільненням дикої агресії під час нічних розбоїв та денних вакханалій (“...уночі грабує-палить, а вдень або спить, або гуляє” (6)). Ількове самовиправдання соціальною несправедливістю, ігнорування батьківських пересторог та християнських заповідей зрештою заводить його в безвихідь: “...вийшов з буцегарні, ще гірше запив, загуляв, піймавсь на “роботі” й попав у губернію в тюрму, звідкіль уже не вертався” (47).

Вищевисвітлене ставлення Голуба й Чубатого до довколишніх та до справ дозволяє говорити про їхні так звані “акцентуйовані” якості. “Акцентуації характеру – це крайні варіанти норми характеру як результат підсилення його окремих рис”, що “можуть спричинювати неадекватні дії, вчинки людини” [18, с. 111]. Згідно з класифікацією “типів акцентуації характеру”, Ілько має риси “інтравертного типу, якому властиві замкненість, утруднення в спілкуванні та налагодженні контактів з довколишніми”, а Андрій – “екстравертного типу”, котрому “притаманні жага спілкування та діяльності, балакучість, поверховість” [18, с.111]. Водночас кожен із них належить до “некерованого типу” (“імпульсивного, конфліктного, категоричного, підозрілого” [18, с. 111]), свідченням чого є злодійство Ілька та ставлення Андрія до Мотрі.

Стрижневим образом, необхідним для обґрунтування авторського розуміння симбіозу краси й сили, є, безперечно, донька Марка Чумарченка, душевна сфера якої наскрізь суперечлива. Найзримішим підтвердженням амбівалентності свідомих та несвідомих процесів є різні за тривалістю та напругою “емоційні” стани Мотрі: *тривожність*, *нервовість* в очікуванні Андрія (“...якось нервово й швидко зриваючи з голови хустку... пригладжуючи тремтячою рукою чорне, як сажа, волосся”(6); “Слухай, ти заховай мене, їй-Богу, він уб’є мене... Заховай, голубе, заховай! Він зараз прийде... – і оглядаючись навкруги, Мотря нервово потягнула Ілька за руку з призьби” (С.9)); *афективний страх та оціпеніння* під час побоїв Голуба (“...Мотря, закривши щільно руками лице, зігнувшись якось набік, тільки здригувалась, посовувалась під ударами і не плакала, не кричала, навіть не застогнала й разу” (12)); *жалість і співчуття* до Андрія та до себе (“...серце здавилось страшним до муки жалем до Андрія, до себе, до своєї щоки, що й досі ще палала, до побитих рук, ніг, до всього свого понівеченого життя” (15–16)); *веселість* (“...як я дивлюсь на тебе, мені якось робиться... якось... ну... весело. Прямо якось весело, як я дивлюсь на тебе!” (10)), *загравання й лагідність* у розмовах з Ільком (“...стояла Мотря й, граючи очима, ласкаво всміхалася”, “...якось тепло-ласкаво дивлячись на його” (30)). До речі, такі й

подібні “занурення” Винниченка в психіку персонажа не залишали байдужими його критиків: “Одні називали його “лікарем людських душ”, інші гостро засуджували “колупання” в потаємних закутках найсокровеннішого” [8, с. 132].

Особистісну невизначеність щодо ціннісних орієнтацій ілюструють Мотрині так звані “вольові” психічні стани. Шокована жорстокістю Андрія, Чумарченко жодним чином не протестує проти його тваринної агресії. Однак дуже швидко “жертва” стає, за словами Ілька, “скаженою бабою”, наважуючись на гнівне оскарження обох коханців: “... Тьху на тебе! Тьху у самі твої гарні очі!.. У, паршивий! А ти, сатано руда, не посміхайсь, не задавайсь! Ти думаєш, я не знаю твоїх думок?... І ось вам обом, прокляті, ось! – і, тикнувши з ненавистю дві дулі, блиснула очима, насунула хустку й швидко пішла з двору” (12). У цьому зв’язку показовими є рішучі наміри Мотрі вийти заміж за Андрія (“Дитина росте, треба батька... Та й самій... Ні, рішила, так і буде...” (33)), що згодом нівечаться суперечністю її бажань (“Подумаю кинуть Андрія... так якось зовсім і жить не хочеться... І тебе жалко...” (34)), а в підсумку й зовсім призводять до сумнівів і розгубленості (“Я не знаю, за кого я піду” (34)).

“Пізнавальні” стани героїні – зосередженість і замисленість посеред бурхливих емоційних виявів – були необхідні для примирення амбівалентних прагнень та віднаходження певного компромісу. Ілько причарував Мотрю вродою, проте відштовхував слабохарактерністю (“Ти, бач, такий: як зо мною говориш, – ти мене слухаєш; з ким другим – того слухаєш” (33)) та передбачуваністю (“...як “отченаш” знаю тебе” (33); “...вийшла б я за тебе, пожила б і заскучала” (34)). У непривабливому ззовні Андрієві жінку манила внутрішня сила (“...той ще сам, кого хочеш, подужає...” (33)) та неспокійна вдача (“...сьогодня він такий, завтра такий, тоді он який... і розкаже, і поб’є, і насмішить, і налякає, і розсердить” (34)).

Як бачимо, Мотрині вподобання суголосні з “давньогрецьким ідеалом “калокагатії” – ідеалом просвітленої гармонії тіла й духу, поєднання фізичної краси й духовної досконалості” [14, с. 551]. Героїня, долаючи суперечність між емпіричною та духовною дійсністю, намагається утримати біля себе й того, котрий “б’є”, і того, хто “цілує” (6): “Андрій вилаявся, зціпив зуби, одвернувсь, пішов у камеру й п’ять день не показувавсь. А як виходив на хвилину, – то до Мотрі не заговорював... Мотря зблідла, схудла... Андрій змилувався – і звеселіла Мотря: заспівала, засміялсь, обцілувала Іваська і на другий день уже жартувала і сміялась до Ілька. Знов змінивсь Андрій... Знов почались благання, знов Ілько остогид, знов усміхнувсь “по-рідному” Андрій, – і знов звеселіла Мотря...” (42–43).

Чому героїня зрештою обрала Голуба? Чи не шкодувала вона згодом про такий вибір? Чи могло бути інакше? Ці та інші запитання є закономірними стосовно фінальних епізодів оповідання, позбавлених заглиблення у внутрішній світ Мотрі. Подібний факт, на нашу думку, може

розкривати як намір автора залучити реципієнта до витворення власного сценарію подальшого духовного життя героїні, так і його переконання в неможливості та непотрібності доводити до певного логічного завершення означені в тексті уявлення про красу й силу особистості.

Отож, беззаперечним є той факт, що психологізм оповідання "Краса і сила" потребує від дослідника чималих мисленнєвих зусиль та адекватного інструментарію. Очевидним є і те, що інтерпретація амбівалентних фізичних та духовних (характери й психічні стани) параметрів персонажів дає змогу не лише висвітлити авторські уявлення про важливі морально-етичні цінності, але й обґрунтувати художньо закодовану мрію про гармонійність мікросвіту людини, що можлива за умови органічного симбіозу зовнішньої і внутрішньої краси й сили.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брайко О.В. Поетика прози В.Винниченка 1900 – 1910-х років: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.01 "Українська література". – К., 2002. – 18 с.
2. Винниченко В.К. Твори в двох томах: Том перший. – К.: Дніпро, 2000. – 584 с.
3. Гнідан О., Дем'янівська Л. Володимир Винниченко: Життя, діяльність, творчість. – К., 1996. – 256 с.
4. Грифцов Б. А. Психология писателя. – М.: Худ. лит., 1988. – 462 с. – (Литературное творчество).
5. Дзеверін І. Про В.Винниченка та його ранню прозу // Радянське літературознавство. – 1989. – № 11. – С.31–42.
6. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологический словарь-справочник. – Мн: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 576 с. – (Библиотека практической психологии).
7. Жулинський М. Володимир Винниченко // Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. – Кн.1: Перша половина ХХ ст. Підручник / За ред. В.Г. Дончика. – К.: Либідь, 1998. – С. 252 – 262.
8. Зінчук С. Володимир Винниченко // Нові імена в програмі з української літератури: Посібник для вчителя. – К.: Освіта, 1993. – С. 125–145.
9. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. – Харків: Фоліо, 2005. – 540 с.
10. Илиади А. Н. Природа художественного таланта. – М.: Сов. писатель, 1965. – 535 с. – (Талант художественный).
11. Йолкіна Л.В. Мала проза Володимира Винниченка (до характеристики індивідуального стилю): Дис... канд. філол. наук: 10.01.01/ Український державний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 1997. – 169 с.
12. Ковальчук О.Г. Краса і сила у практиках повсякдення (творчість В.Винниченка 1902–1920 рр.). Монографія. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М.Гоголя, 2008. – 166 с.
13. Михальчук Н.М. Мала проза Володимира Винниченка: від метафізичного до естетичного: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Н.І. Михальчук; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2005. – 22 с.
14. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – Вид. 5-те, стереотип. – К.: Либідь, 2002. – 632 с.
15. Панченко В.Будинок з химерами. Творчість Володимира Винниченка 1900 – 1920 рр. У європейському літературному контексті. – Кіровоград, 1998. – 272 с.

16. Панченко В. Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості: Книга розвідок та мандрівок. – К.: Твім інтер, 2004. – 288 с.

17. Піхманець Р. В. Психологія художньої творчості (теоретичні та методологічні аспекти). – К.: Наукова думка, 1991. – 161 с. – (Художня творчість – Психологія).

18. Психологія: Підручник / За ред. Ю.Л. Трофімова. – 5-те вид., стереотип. – К.: Либідь, 2005. – 560 с.

19. Слабошпицький М. Письменник світового масштабу // Винниченко В.К. "Уміркований" та "щирий": Повісті та оповідання. – К.: Молодь, 1992. – С. 5–21.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Цепа Олександра Володимирівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української літератури КДПУ ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: проблема образу автора в літературознавстві.

СИМОН ПЕТЛЮРА НА СТОРІНКАХ «ЩОДЕННИКА» ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Вікторія ЧЕРНЕЦЬКА (Кіровоград)

У статті зроблена спроба за допомогою «Щоденника» письменника пролити світло на непрості та часто суперечливі стосунки між відомими політиками – Володимиром Винниченком та Симоном Петлюрою.

Ключові слова: В.Винниченко, С.Петлюра, «Щоденник»

The article was an attempt to shed light on complex and often contradictory relationships between prominent politicians V. Vynnychenko and S. Petliura described in the writer's «Diary».

Key words: V. Vynnychenko and S. Petliura, "Diary"

Досліджуючи вкрай важливе питання про коло спілкування Володимира Кириловича Винниченка, потрібно звернути увагу на його політичне та особисте оточення, бо протягом життя він контактував з різними людьми та й ставлення до них у Винниченка було дуже суперечливе.

Деякі дослідники, котрі займалися вивченням творчості Володимира Винниченка: М. Жулинський, Г. Костюк, Н. Миронець, С. Михида, Л. Мороз, В. Панченко, Г. Сиваченко, у своїх працях неодноразово зверталися до оточення митця – сучасників, з якими Винниченку, за власним бажанням чи волею обставин, доводилося спілкуватися.

Однак найкраще, на нашу думку, це питання допоможе розкрити його епістолярій та мемуаристика. Тож завданням нашої розвідки стане з'ясування особистих і громадських стосунків Володимира Винниченка та Симона Петлюри, що відбились у «Щоденнику» письменника.

Варто зазначити, що часто щоденникові записи свідчать про критичне ставлення автора до ряду політичних діячів, котрі брали активну участь у політичному житті України. Це стосується, насамперед, С. Петлюри, котрий в добу Центральної Ради обіймав посаду Генерального Секретаря військових справ, а потім, не погоджуючись з політикою Генерального